

виступає чи не єдиним стимулом діяльності людей, не враховують високого рівня трудової активності працівників радянського суспільства, який був породжений тотальним колективізмом і на певній стадії розвитку суспільства в умовах, коли державний контроль ще не сковував виробництво, а стимулював його уникаючи глобальних криз, забезпечував відносно високі темпи економічного зростання.

Радянські вчені загалом робили вірний висновок, що саме вплив колективу, поєднаний із партійним керівництвом освітанською справою, дозволив за короткий проміжок часу суттєво підняти загальноосвітній рівень робітничого класу і селянства. А сучасні науковці справедливо зауважують, що тотальний партійний контроль сковував ініціативу та обмежував рівень підготовки кадрів інтелігенції, які не мали можливості розширювати коло своїх знань та поглиблювати рівень підготовки завдяки ознайомленню із дослідженнями своїх зарубіжних колег.

Оцінюючи кількість досліджень, присвячених аналізу підготовки кваліфікованих кадрів у 1960-1980-ті роки, варто також відзначити, що це питання більше досліджувалося у часи існування Радянського Союзу, а у сучасний період вітчизняні вчені більше звертають увагу на дослідження політичних процесів тих часів. Тому до останнього часу залишилися практично не дослідженими проблеми, пов'язані із формуванням в СРСР кадрової вертикалі, поверхово проаналізовано моральні засади підбору та розміщення керівних працівників та порядку підготовки місцевих партійних керівників.

Поза увагою вчених залишається й порівняльний аналіз рівня загальноосвітньої підготовки радянських працівників та їхніх зарубіжних колег. Це дало б змогу відповісти на питання, наскільки ефективними були заходи партії по масовому підвищенню культурно-освітнього рівня населення.

1. Бабін М.І., Стьопін А.П. Діяльність Компартії України по вдосконаленню марксистсько-ленінської освіти керівних кадрів у період між XXIV і XXV з'їздами КПРС // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 85. – К., 1976. 2. Бабич Д.І. Діяльність партійних організацій України по зміцненню сільськогосподарства керівними кадрами // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 81. – К., 1976. 3. Бондарев Є.О. Діяльність Компартії України по зміцненню керівними кадрами сільськогосподарського виробництва // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 75. – К., 1975. 4. Голиков С.З., Сурин А.А. Из опыта работы Компартии Украины по формированию резерва идеологических кадров (1966-1970 гг.) // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 100. – К., 1979. 5. Гончарук Б.Д. Партійне керівництво діяльністю радгоспів-технікумів // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 81. – К., 1976. 6. Гребенюк В.В. З досвіду роботи Харківської і Донецької обласних партійних організацій по добору і розстановці партійно-господарських кадрів на підприємствах важкої промисловості (1966-1970 рр.) // Наук.

праці з історії КПРС. – Вип. 83. – К., 1976. 7. Закусило О.М. З досвіду роботи Чернівецької обласної партійної організації по добору, розстановці і вихованню партійних і радянських кадрів (1971-1975 рр.) // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 83. – К., 1976. 8. Качківський М.М., Шавлович Г.Г. Діяльність партійних організацій України по підвищенню рівня науково-технічних знань трудящих у період між XXIV і XXV з'їздами КПРС // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 85. – К., 1976. 9. Красиловець Н.П. Партійне керівництво діяльністю комсомолу щодо підвищення виробничої кваліфікації молоді // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 70. – 1974. 10. Кривошея Г.М., Ляшенко Е.П. Некоторые вопросы партийного руководства деятельностью инженерно-технических кадров Украины по улучшению управления промышленным производством // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 142. – К., 1986. 11. Кульбака М.І. Партійні організації Донбасу в боротьбі за підготовку кадрів сільських механізаторів у роки восьмої п'ятирічки // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 81. – К., 1976. 12. Кульпинский В.Л., Мицкан И.А. Партийное руководство повышением квалификации учительских кадров Украинской ССР в годы восьмой пятилетки // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 99. – К., 1979. 13. Кучменко Б.А. Из опыта работы партийных организаций республики по подготовке учительских кадров (1966-1970 гг.) // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 99. – К., 1979. 14. Матвейчук Н.М., Спирин А.А. Развитие XVII съездом КПСС ленинских принципов кадровой политики // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 142. – К., 1986. 15. Млечин Л.М. Брежнев. – М., 2006. – С. 113-141. 16. Мороховський В.П. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів в умовах науково-технічної революції (1966-1970 рр.) // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 68. – К., 1974. 17. Рудик П.А. Діяльність партійних організацій України по добору і розстановці кадрів у промисловості (1966-1975 рр.) // Наук. праці з історії КПРС. – Вип.83. – К., 1976. 18. Санцевич А.В. Українська радянська історіографія (1945-1982 рр.). – К., 1984. 19. Семанов С.А. Брежнев – правитель "Золотого века". – М., 2002. 20. Слюсаренко А.И., Мирошниченко В.И. Руководство Компартии Украины подбором и воспитанием пропагандистских кадров для системы экономического образования (1971-1975 гг.) // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 100. – К., 1979. 21. Смирнов А. История Южной Руси. – М., 2008. 22. Сорока П.А. Партійное керівництво укріпленням сільського господарства кваліфікованими кадрами (1966-1977 гг.) // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 94. – К., 1978. 23. Спирин А.А. Некоторые вопросы кадровой политики КПСС и опыт работы партийных организаций Украины по их осуществлению в условиях развитого социализма // Науч. труды по истории КПСС. – Вып.97. – К., 1978. 24. Спирин О.А. Развитие XXV з'їздом КПРС ленинських принципів кадрової політики // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 85. – К., 1976. 25. Ткачук А.В., Карабанов М.М. Діяльність Компартії України по удосконаленню марксистсько-ленінської освіти комуністів // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 85. – К., 1976. 26. Федорчук П.С. Діяльність партійних організацій по підвищенню культурно-технічного рівня працівників важкої промисловості України (1959-1970 рр.) // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 73. – К., 1975. 27. Федорчук П.С., Томин Ю.М. Партійное керівництво професійної підготовки робочих в системі профтехосвіти України в умовах розвитку соціалізму // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 99. – К., 1979. 28. Хоменко В.Я., Целуйко В.А. Деятельность сельских партийных организаций Украины по марксистско-ленинскому воспитанию кадров (1971-1976 гг.) // Науч. труды по истории КПСС. – Вып. 94. – К., 1978. 29. Черченко Л.А. Партійні організації промислових підприємств України на чолі підвищення загальноосвітнього рівня робітничої молоді (1966-1970 рр.) // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 79. – К., 1975. 30. Ямкова З.І. Керівництво партійних організацій України розгортанням економічної освіти трудящих на основі рішень XXIV з'їзду КПРС // Наук. праці з історії КПРС. – Вип. 85. – К., 1976.

Надійшла до редколегії 17.04.09

Т. Орлова, канд. іст. наук

УКРАЇНЬСЬКА ЖІНОЧА ПРЕСА ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ У СВІТЛІ ІСТОРІОГРАФІЇ

В аспекті історіографії розглядається історія розвитку української жіночої преси від другої половини XIX до початку XXI ст.

The history of the development of women's press from the second half of the XIX till the beginning of the XXI century is examined in the aspect of historiography.

2009 рік є ювілейним в історії українського жіночого руху. 125 років тому виникли перші організації – у Києві гурток Олени Доброграєвої і у Станіславі "Товариство Руських Жінок" за ініціативи Наталії Кобринської. Проте історія жіночого руху в Україні значно довша, оскільки жінки здавна намагалися взяти участь у громадських справах, таких, як добродійність і благодійництво. Виявом нових поглядів на роль і місце жінки у суспільстві стали твори видатних українських письменниць, таких як Леся Українка, Ольга Кобилянська, Марко Вовчок, Олена Пчілка, Наталія Кобринська та ін. Своєю небайдужістю до цих питань виявили видатні українці Тарас Шевченко, Іван Франко, Микола

Костомаров, Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Михайло Грушевський, Григорій Цеглинський. У своїх літературних творах та публіцистичних виступах провідні діячі української інтелігенції піднімали питання жіночої емансипації та її значення для поступу усього суспільства. Часто це були окремі публіцистичні виступи в загальних періодичних виданнях, але згодом постало питання про часописи, спрямовані саме на жіночу читацьку аудиторію. Мова йде про жіночу пресу, яка стала не тільки найяскравішим проявом емансипаційних настроїв, але й невід'ємною частиною жіночого руху. Історія українського жіночого руху, а також його невід'ємної складової – преси стала одні-

єю з вельми розроблених тем не тільки істориками, але й фахівцями з журналістики, філології, соціології. Окрім статей наявні монографії і кандидатські дисертації. В них традиційно наводиться невеликий історіографічний огляд відповідно до заявленої теми. Проте всебічного історіографічного дослідження наявних публікацій стосовно різних періодів та регіонів досі проведено не було. Мета пропонуваної до уваги статті полягає саме у цьому.

Перші спроби видання періодики для жінок мали місце у середині XIX ст.: це були редаговані О.Шеховичем тижневик "Лада" (1853 р.) і двотижневик "Русалка" (1868-1870 рр.). Вони друкувалися "язичієм", пропагували ідеї "общерусскости", редагувалися мужчиною, мали за мету затримати жінок на ідеалі чотирьох К (Kinder, Kuche, Kirche, Kleider – дитина, кухня, церква, сукні). Разом із тим журнали привернули увагу громадськості до проблем повсякденного життя жіноцтва та задоволення його духовних потреб.

Вважається, що фундамент розвитку періодики для жінок був закладений з ініціативи Наталії Кобринської випуском альманаху "Перший вінок" (1887 р.) та збірників "Жіночої долі" (1893, 1895, 1896 рр.). Ця подія одержала висвітлення і високу оцінку в численних спеціально присвячених їй студіях [3; 4; 10; 12; 16; 47; 48 та ін.]. Їх автори висловлюють думку, що ці видання окреслили коло проблем, пов'язаних з емансипацією жінки, підготували до їх сприйняття читачів, продемонстрували громадськості високий рівень перших збірок жіночої творчості, написаних, відредагованих і виданих жінками. Жінки-авторки і редакторки самовіддано працювали задля збереження української культури і розвитку національної свідомості. Від появи перших жіночих видань почалося обговорення важливості їх для суспільства, а також було започатковано низку спеціальних історичних досліджень, які виходять до нашого часу [1; 2; 5; 9; 13; 20; 21; 22; 30; 44 та ін.]. Треба зазначити, що сюжет стосовно преси присутній у всіх студіях, присвячених історії українського жіночого руху, проте обсяг статті не дає можливості розписати і цю історіографію. Що стосується спеціальних розвідок, то вони відрізняються рівнем досконалості і, часом, наукової сумлінності. Прикладом може бути стаття Наталії Олійник, приміщена у Незалежному культурологічному часописі "І" [22]. В преамбулі заявлено спробу проаналізувати розвиток і особливості жіночої преси в від початків її становлення до сучасності, визначити етапи її становлення, з'ясувати якісні зміни у структурі, змісті, призначенні періодичних жіночих видань, їх зв'язок з українським національним відродженням та жіночим рухом. Відзначаючи корисність намірів авторки, інша дослідниця історії жіночої преси в Україні Олена Пода зауважує: "...не надто приємно читати практично переказані сторінки інших посібників і статей. Вражає й суголосність її матеріалу зі статтями "Українська жіноча преса в минулому" Любові Волинець та "Жіноча преса в УРСР" Світлани Луцької"[32, с. 108]. Оскільки інша стаття, видана у 2006 р. О. М. Сушковою [42], дуже схожа на публікацію Н. Олійник, залишається лише здогадуватися, якими були її "першоджерела".

Спільними зусиллями автори розділили історію розвитку української преси на чотири основні періоди: від середини XIX ст. до 1920 р. – виникнення і становлення жіночої преси; 1921-1939 рр. – найвищий розвиток жіночої преси в Галичині та виникнення радянських жіночих видань у Східній Україні; 1940-1989 рр. – пасивність жіночої преси, вихід заідеологізованих радянських жіночих видань; і від 1990 р. – початок становлення та еволюції сучасної плюралістичної жіночої преси в Україні. Кожен період характеризується з наведенням

конкретних видань, що тоді виходили, та їх основних рис в цілому.

В якості повноцінної преси періодика для жінок заіснувала із виникненням видань, які за мету поставили виховання жінки – особистості, на що вплинули зміни в політичних умовах та настроях громадськості. У Львові під редакцією Дарії Старосольської від 1908 р. почав виходити часопис "Мета: Орган українських поступових жінок", а з 1912 р. – безкоштовний додаток до українського щоденника "Діло" – "Жіноче діло" під редакцією Олени Кисілевської. У нетривалий період української державності виходила також у Львові "Наша мета" (1919-1920 рр.). Відповідальним редактором працювала Д. Старосольська, а газета з часом перейшла у власність соціал-демократичної партії, орієнтувалася на пролетарок і тих, хто хотів змінити лад.

Після того, як лад змінився у Наддніпрянщині, розвиток української жіночої преси по різні сторони кордонів почав значно різнитися, що відбилосся і в історіографії проблеми. У дореволюційні часи в підросійській Україні із відомими утисками національної культури і мови довгий час не могла існувати українська преса, але після революції 1905-1907 рр. вона заговорила на повний голос. Практичне кожне видання висувало питання, пов'язані із становищем жіноцтва. Матеріали готувалися не тільки жінками-письменницями – Софією Русовою, Людмилою Старицькою-Черняхівською, Любов'ю Бідною-Жигмайло, Любов'ю Яновською, Оленою Пчілкою, але й багатьма чоловіками-публіцистами: Микитом Шаповалом, Володимиром Дорошенко, Юрієм Тищенко-Сірим, Симоном Петлюрою та іншими. Влітку 1917 р. у Києві вперше виходить часопис для жінок "Жіночий вісник" (побачили світ лише два номери 11 червня та 22 серпня) – орган Українського жіночого союзу. Короткий період непідконтрольного жорсткому партійно-ідеологічному диктату розвитку української жіночої преси знайшов своє висвітлення у працях В.А. Передерій, О.Ю. Поди, Н.М. Сидоренко, Т.В. Старченко, О.М. Сушкової та ін.[30; 35; 42].

На початку боротьби за створення "партії нового типу", яка мала очолити рух за повалення існуючого ладу і встановлення "диктатури пролетаріату", Володимир Ленін особливу роль відводив пресі, наголошуючи, що газета виступає не тільки колективним пропагандистом і агітатором, але й колективним організатором мас. Важливу роль преси у згуртуванні трудящих, зокрема жінок, навколо комуністичної партії та мобілізації їх на революційну боротьбу, відриві їх від буржуазних (феміністичних) організацій, – наголошувала у своїх публікаціях Жанна Тимченко [45, с. 8-9]. Окрім того, що самі більшовицькі газети, такі як центральний орган – "Правда", а також газети "Пролетарий" (Харків), "Голос соціал-демократа" (Київ), "Звезда" (Катеринослав), "Донецкий пролетарий" (Луганськ), "Голос пролетарія" (Одеса) та інші постійно приміщували матеріали, адресовані трудовому жіноцтву, видавався більшовицький журнал "Работница", в якому відзначалося, що під керівництвом більшовицької партії жінка-пролетарка "підє разом з свідомим робітником до організації такого ладу, який визволить її від усіх пут капіталу, – до соціалізму" [45, с. 8-9]. В свій час публікації радянських авторів намагалися довести масовість жіночої читацької аудиторії та ентузіазм у підтримці більшовицької преси [17]. З подібних матеріалів складалося враження, що всі українські пролетарки вміли читати, з нетерпінням чекали на появу нового номеру газети, де писалося про їх життя, а сама газета виходила на кошти, які вони збрали для неї. Тобто – очевидне "перебільшення", що раніше називалося "фальсифікацією".

Із встановленням радянської влади засоби масової пропаганди та агітації продовжували свою роботу із індоктринації мас. Звичайно, таких понять не існувало, проте виходили праці, в яких роз'яснювалося значення преси для жіночого руху. Такою була книга Л. Сталь "Печать и женское коммунистическое движение", де доводилося, чому необхідна спеціальна преса для жіноцтва, і подавався її розвиток на тлі історії самого жіночого руху [37]. Це був нарис історії жіночої преси із наголосом на її призначенні: "виховання широких відсталих верств, трудівниць міста і села і організація їх навколо партії" [37, с. 77].

У тоталітарному суспільстві всі сфери суспільного життя підпали під жорсткий контроль. Преса стала "орудием" партії, що поширилося і на видання для жінок. В Україні, починаючи з листопада 1920 р. виходив журнал "Жінка". У січні 1946 р. його назву було змінено на "Радянську жінку", а після 1991 р. він продовжував своє існування знову як "Жінка". У 1924 р. в Харкові став виходити двотижневик "Селянка України", з 1931 р. його назва змінилася на "Колгоспниця України", і редакція вже знаходилася в Києві. Висвітленню змісту і призначення цих та інших часописів присвятили свої розвідки С.Луцька [19], Н. Олійник [22], О.Сушкова [42], А. Волобуєва, Н. Сидоренко [6, 9-11], О.Пода [33].

Особливо цікавими представляються розвідки Олени Поди, яка здійснила гендерний аналіз матеріалів конкретних видань на рівні тематики і проблематики з метою показати фактори впливу на зміну соціального статусу жіноцтва, перерозподіл гендерних ролей у суспільстві, а також віддзеркалення цих процесів, знов таки у періодиці для жінок. Авторка виокремила наступні провідні теми: роль і значення жіночої преси; жінка і соціалізм; жінка і Жовтень; жінка – "маленька господиня"; чоловічі професії для жінок; жінка і наука еugenіка (само слово довго не проіснувало в жіночій пресі, але йшлося про такі проблеми, як необхідність оформлення законного шлюбу і нетривалість громадянського, про позашлюбних дітей та аборти, засудження "анархії" у статевих відносинах тощо); жінка та її здоров'я; жінка та здоров'я її родини; жінка-мати; жінка юридично грамотна; жінка як маргіналія; жінка-модниця; жінка – візуальний образ; жінка як споживач рекламованого товару і послуг; виховання жінки силою друкованого слова (через поезію, прозу, драматургію), її окультурення; жінка як автор. В результаті дослідження авторка приходить до висновку, що головною метою преси для жінок було посилення ідеологічного впливу, активізація пропаганди, зокрема образу "нової жінки". Така жінка замість того, аби перебирати новинками моди, відвідує курси ворошилівських стрільків, де вчать захищати батьківщину, ударно працює, при чому, чим більше чоловічою є її професія, тим краще, бере активну участь у громадській роботі, намагається "звільнитися від домашнього рабства" за допомогою колективних кухонь, їдалень, пралень, дитячих садків тощо, а також дбає про здоров'я. Тобто владу жінка цікавила і як робоча сила, і як репродуктор [34, с. 149-150]. У своїх дослідженнях глибоких особливостей тогочасної жіночої періодици авторка спирається на напрацювання соціологів, політологів, практиків журналістикознавства, що надає її власним висновкам всебічності та фундаментальності. На відміну від багатьох інших дослідників жіночої преси радянського періоду Олена Пода наголошує, що за піклуванням про створення "нової жінки" стояла жагуча потреба влади у компенсації величезних втрат чоловічої робочої сили [33, с. 96].

При наявних публікаціях, присвячених жіночій пресі часів соціалізму, виникає бажання висловити деякі по-

бажання стосовно подальших розвідок. На наш погляд, варто було б інкорпорувати питання жіночої преси у ширше коло проблем, таких як радянське жіноцтво і засоби масової пропаганди і агітації, засоби масової інформації, масова культура, ідеологізація тощо. Існують широкі можливості дослідити вплив літератури, театрального мистецтва, кінематографа, радіо, телебачення, культурно-масової роботи (насамперед, організації свят та урочистостей) на формування "нової радянської жінки". Хоча частково ці питання зачеплені у монографії Олени Стяжкіної [39], проте у неї взятий період другої половини ХХ ст., а перша, набагато важливіша у цьому відношенні половина століття поки що чекає на своїх дослідників. Важливо наголосити, що преса разом із мистецтвом соціалізму створювала вербальні і візуальні міфи досягнень під керівництвом комуністичної партії. Серед тих міфів на першому місці – міф про побудову в Радянському Союзі соціалістичного суспільства – найпередовішого і найгуманнішого в історії людства. Цей міф втовкмачувався у голови людей, багато хто у це повірив, про що свідчать прояви ностальгії за минулими часами у частини наших співвітчизників. Так само створювалися вербальні і візуальні міфи гендерних досягнень радянського ладу, які треба було навіювати жіноцтву, що і робили засоби масової інформації, зокрема, преса.

Ще однією нереалізованою темою бачиться детальний розгляд історії радянської жіночої преси по періодах, з виявленням переважаючих тенденцій, проблемно-тематичних та структурних змін та міри ефективності: перший – 1917–1928 рр. – період зародження і становлення, коли партія взяла курс на залучення "жіночих резервів" і використання періодичної преси для цього, коли ще треба було враховувати основні характеристики дореволюційних видань і разом із тим формувати типологічні характеристики нових журналів, які поступово скорочувалися у кількості і набували типологічної однотипності. Другим періодом міг би бути час від 1929 р. – "року великого перелому" – до початку лібералізації радянського ладу, тобто до хрущовської "відлиги", коли ніяких відхилень від жорстко встановленої "лінії партії" не могло бути. Передостаннім періодом можна було б окреслити час до початку перебудови, що відзначався особливою фальшивістю у висвітленні досягнень соціалізму, з постійною демонстрацією "рівноправності жіноцтва у всіх сферах" без натяку на існування будь-яких проблем окрім недостатньої кількості дитячих садків і ясел. Останній період існування суто радянської періодици для жінок – час перебудови, коли за умов гласності починаються певні трансформації і в цій царині.

Якщо відносно наукових публікацій, присвячених жіночій пресі у Наддніпрянській Україні, не можна сказати, що їх багато, то відносно Західної України так сказати можна. Подібний стан речей визначається, насамперед, тим, що за радянськими кордонами зберігся самодіяльний жіночий рух, який мав чимало своїх видань. У міжвоєнний період у Львові виходило декілька публіцистичних часописів для жінок: "Жіночий вісник" (1922), "Жіночий голос" (1931-1939), "Жінка" (1935-1939), "Громадянка" (1938), "Світ українки" (1938), "Українка" (1938-1939), а також популярний часопис "Нова хата", який популяризував українську народну культуру. У Коломиї завдяки старанням Олени Сіменович-Кисілевської з 1925 року почав виходити журнал "Жіноча доля" (виходив до 1939 р. накладом 2500 примірників щомісяця). У 1932 р. у тому ж виданні спеціально для сільських трудівниць почала виходити "Жіноча воля" (у 1938 р. в Західній Україні були села, які перед-

плачували по 200 примірників цієї газети [11, с. 165]). Там же виходило спеціальне видання "Світ молоді" – для молодих жінок. В спеціально підготовленому анотованому каталозі українських видань в Галичині періоду 1853-1939 рр. Валентина Передерій наводить відомості про 22 журнали та альманахи [46]. Слід також додати пресу інших регіонів, зокрема, Буковини. І значення власної преси для розвитку західноукраїнського жіночого руху, і вся сукупність видань, і окремі часописи стали предметом дослідження Оксани Гнатчук [8], Праксовії Дутчак [11], Любомира Кліща [14; 15], Степана Костя [18], Валентини Передерій [24; 25; 26; 27; 28; 29; 46]. Для них жіноча преса виступає в якості дзеркала, в якому відбивався розвиток руху, а також як засіб його формування. Дослідники підкреслюють, що для матеріалів жіночої періодики, що тоді друкувалися, була притаманна тематична спільність: відстоювалися збереження національної культури і мови, публікації торкалися тих сфер народного життя, в яких жінки відігравали суттєву роль, в публікаціях лунали заклики переходити від споглядальності, узвичаєної політичної безправності та інфантильності до активної громадської роботи – а через неї до духовного відродження українського народу. Важливо і те, що виходили ці видання завдяки зусиллям самих жінок, які виступали видавцями, редакторами, авторами, хоча серед останніх траплялися і чоловіки. До речі, саме чоловік – сучасний дослідник Степан Кость, на відміну від більшості інших авторів, показує розвиток жіночої преси, виходячи із специфіки жіночого руху на українських землях, на фоні його розгортання. Щоправда, назва його публікації – "Жіноча преса" [18] – не орієнтувала тільки на західноукраїнські видання, що можна побачити в тексті. Така назва передбачає ширше охоплення як регіональне, так і часове, адже жіноча преса існує і досі.

Сучасні науковці наголошують, що друковане слово, за задумом діячок жіночого руху, мало сприяти піднесенню національної свідомості пересічних українок, допомогти їм вийти на шлях рівноправної участі поруч з чоловіками у визвольному русі, розвинути їх духовність [11, с. 160]. Всі вони у своїх публікаціях наголошують велику роль жіночої преси у вихованні національної свідомості тогочасного західноукраїнського жіноцтва, у "згуртуванні всіх верств українського жіноцтва", не зважаючи на те, що велими значні відмінності були між селянськими жінками й інтелігентками міст, а також на те, що сильним був тиск з боку Польщі та Румунії, до складу яких входили ті райони.

Разом із тим подібні оцінки розділили далеко не всі зацікавлені в обговоренні проблеми особи. Прикладом може бути публікація Олени Теліги "Сліпа вулиця (Огляд жіночої преси)", що побачила світ у 1938 р.[44]. "Сліпою вулицею" названо саму жіночу пресу, відокремлену від реалій життя: "...коли взяти під увагу, що найбільшим бажанням жінки було завжди стати рівноцінним чинником в загальному житті, то вже сам факт існування до сього часу жіночої преси підкреслює лише відокремленість і підрядність жінки, будуючи знов сліпу вулицю "жіночого світу" з його специфічними зацікавленнями". Самі жіночі організації О.Теліга називає "жіноче гетто", закликає до співпраці із мужчинами, бо "...там, де цієї співпраці нема, в чисто жіночій пресі, культивується дуже часто все ота т. зв. "жіночість" в найбільш її примітивній і гальмуючій формі. Се та жіночість найгіршого роду, що викликає не пошану, а зневагу з боку мужчин; не захоплення, а іронічну усмішку. Одним словом, та жіночість з мішаними сахарини, дешевих парфум, гірко-солодких сльоз і химерних настроїв, – з якою, на правду, варто було б раз назавжди скін-

чити" [44]. Однак, як показує життя, з цим не покінчено досі. Постає питання стосовно виправданості подібних жіночих видань, яких в наш час існує величезна кількість. Та чи можна їх віднести до складової частини жіночого руху як такого?

На останньому етапі існування СРСР в Україні були поширені тільки три видання суспільно-політичного плану, адресовані жіноцтву: загальносоюзні "Роботниця" і "Крестьянка", а також місцева "Радянська жінка". Видавалося декілька журналів мод: московський "Мода", ризький "Силует" і київський "Краса і мода". В перших ідеологізація ставала все слабкішою, поступаючи місцем рецептам і викройкам, а також розповідям про жіночу долю. Оскільки інших джерел інформації про "секрети жіночої чарівності" не було, читачки погоджувалися на наявність перших політизованих сторінок. Слід зазначити, що передплатити або купити ці журнали було дуже складно – вони відносилися до сумнозвісного радянського "дефіциту".

У покажчику "Сучасна жіноча преса в Україні"[41], виданому у 1998 р., описано 77 видань (з повним набором даних) і 38 (з неповною інформацією). Подібного видання на кінець 2000-х років не зафіксовано. Зрозуміло, що за десятиліття, що минуло, деякі видання перестали виходити, інші з'явилися і частина з них встигла зникнути. Проте автори, які відслідковують тенденції розвитку жіночої преси, намагаються визначити насамперед типологію видань [22]. Виділяються наступні типи, в залежності від цілей, що знаходять свій вираз у тематичному змісті: видання соціального спрямування, які характеризуються великою кількістю соціальної інформації, де присутня політична позиція; проблемно-інформаційні видання, що дають ділову та іншу важливу інформацію; видання гуманітарно-пізнавального спрямування, розраховані на інтелектуальну жінку; видання, що висвітлюють проблеми сім'ї; видання релігійного характеру; видання, що стосуються здоров'я жінок; журнали, присвячені веденню домашнього господарства та рукоділлю; журнали мод.

Але здебільшого жіночі журнали за типом є змішаними. У ринкових умовах сформувався особливий тип жіночого журналу, представлений великою кількістю різних видань, частину з яких не можна назвати українською, бо це журнали на кшталт "Космополітену". Разом із тим існуючі видання можна було б розділити на традиційні жіночі журнали, які розповідають про моду, красу, здоров'я, сім'ю; журнали практичних порад і способу життя; журнали "романів та історій про кохання", а також журнали, які приділяють підвищену увагу суспільно-політичному життю, зокрема, жіночому руху. Спостерігається значне переважання тих, над якими глузувала Олена Теліга, де наша сучасниця Надія Степула вбачає продовження "сліпої вулиці": "... розкішні видання... наповнені "солодкаво-настроевою жіночістю", яка еволюціонувала з тих часів у "цінічно-чуттєву", де крім невинних косметичних порад – і чітке націлювання жіночих душ на легке бездумне життя. В тих "жіночих часописах" так багато бруду, що говорити про виховання "ролі жінки в суспільстві" за їх допомогою не доводиться"[38].

На разі слід акцентувати величезне значення засобів масової інформації у формуванні гендерних стереотипів, що намагаються донести до громадської свідомості соціологи [7; 36; 40; 43]. Так звані "глянцеві журнали" пропагують бачення жінки як "друга людини", красивої лялечки, що слугує розвагою для чоловіка-бізнесмена. Сам чоловік постає зі сторінок такої продукції як споживач жінки, усіх її принад, кулінарних рецептів та сексуальних чар. Упорядники покажчика "Сучасна жіноча преса в Україні" ще понад десятиліття тому по-

мітили схожість порад, одноманітність подій, повторюваність читацьких запитів і відповідей фахівців, стандартність сюжетів "невигаданих історій", що нагадує фансон модного вбрання, яке майстер-редактор очепурить по-своєму [41, с. 20-21]. Оглядачі сучасних ЗМІ наголошують брак серйозних видань із альтернативним жіночим поглядом на навколишній світ, викриттям патріархальних стереотипів, здійсненням відповідного тиску на владні структури та свідомість читачів [31; 43, с. 157].

У сучасних засобах масової інформації гендерна тематика або зовсім відсутня, або розмита. Деякі жіночі організації видають власні вісники, дайджести, бюлетені, буклети. Всеукраїнське товариство ім. О.Теліги друкує "Жіночий світ", Всеукраїнська ліга українських жінок – "Вісник Ліги українських жінок", Харківський центр гендерних досліджень – "Гендерні дослідження", Всеукраїнська асоціація жінок підприємниць – "Жінки України", "La Strada-Ukraine" ("Ла-Страда – Україна") та інші. Проте подібні видання здебільшого призначені для внутрішнього користування або обміну інформацією з іншими організаціями і не є надбанням широкої громадськості. Подібний стан речей не можна вважати нормальним, адже існує необхідність висвітлення і популяризації діяльності жіночих організацій через засоби масової інформації, в чому відповідну роль мають виконувати жіночі видання.

В цілому можна помітити загальну тенденцію деполітизації жіночої преси. Все рідше вона звертається до сучасних гострих соціальних проблем. Видання некомерційних журналів є невідгукною справою. Натомість жіночі журнали перетворилися на один з основних рекламних каналів, що виявляє орієнтацію на споживацьку орієнтацію жіночої читацької аудиторії. Об'єктивна даність полягає у руйнуванні тоталітарної ідеології з її масовою індоктринацією, переході економіки на ринкові умови, соціальному розшаруванні населення, вільному обміну досвідом з західними спільнотами, що не могло не вплинути на ментальність колишніх радянських робітниць, селянок, громадських діячок, на творення нових соціальних ідеалів. Треба підкреслити, що із великої різноманітності факторів суспільного розвитку функціонування жіночої преси знаходиться під впливом насамперед двох факторів – політичного і культурного. Перший перетворює жіночі видання на засіб поширення політичної ідеології, що із крахом комунізму значною мірою втратило свою чинність. Другий сприяє формуванню багатофункціональних видань, що віддзеркалює стан суспільної свідомості, яка зазнала вплив різноманітних, доти незнаних явищ. Не треба забувати, що преса, засоби масової інформації в цілому, виступають потужними факторами соціалізації і формування стереотипів свідомості.

Так сучасні видання жіночої преси, часто зроблені на західний манер, пропонують новий погляд на гендерні відносини, коли жінка – не тільки об'єкт "чоловічого споживання", але й повноправна учасниця сучасного життя: вона відіграє головну роль в сім'ї, забезпечує себе сама, виступає в ролі бізнес-леді. Якщо уважніше подивитися на так званий "месідж" сучасних жіночих журналів, то можна роздивитися адресований жінкам заклик до самореалізації, індивідуалізації, до розкриття свого внутрішнього потенціалу, набуття високого освітнього і професійного рівня, здорового способу життя, що заразом може забезпечити високий стандарт і якість життя. Всі ці риси відбивають вплив глобалізації, яка насправді є втіленням ідей вестернізації з двома головними гаслами прагматизму та гедонізму. Названі явища характерні насамперед для тих спільнот, які давно вже визначилися із власними державами і забезпечили

їм не тільки високий рівень індустріального, але й пост-індустріального розвитку. Що ж стосується українства, то й досі залишаються актуальними питання розбудови національної держави й виходу з економічних негараздів недорозвинутого індустріалізму соціалістичного типу, що увійшов у кризу перехідного періоду.

Підбиваючи підсумки наведеного історіографічного огляду, можна сказати, що українська жіноча преса має тривалу і непросту історію розвитку, яка зазнала вплив різноманітних факторів і продовжує свою еволюцію. Дослідники різних гуманітарних фахів – від істориків до літературознавців – активно вивчають різні періоди, регіони, видання. Однак помічається нерівномірність розподілу їхньої уваги. Переважна більшість публікацій присвячена Західній Україні і періоду кінця XIX – першої третини XX століття. Чимало розвідок аналізують окремі видання, причому роблять це, у так би мовити, традиційному дусі, при відсутності серйозного всебічного огляду історії всієї української преси для жінок різного характеру і спрямування, з опорою на нові підходи. Особливе значення набуває ретельний аналіз сучасних жіночих видань з огляду на їх значення для формування гендерних стереотипів в суспільстві, яке перебуває у перехідній стадії свого розвитку. Такий час є часом, коли відкриваються "вікна можливостей". І для українського жіноцтва теж. Засоби масової інформації мають величезний вплив на свідомість, навіть коли це не усвідомлюється. Ось у чому полягає значення розуміння тенденцій розвитку мас-медіа, до кола яких входить і жіноча преса.

1. Бурачинська Л. Про завдання жіночої преси //Жіноча доля. – 1933. – Ч. 1. – С. 3-4. 2. Дучимінська О. Від самого початку //Жіноча доля. – 1934. – Ч. 12/13. – С. 13. 3. Величко І. До генези видання першого жіночого альманаху "Перший вінок" //Жіноча доля: Альманах на рік 1929. – Коломия, 1928. – С. 41-47. 4. Возняк М. Шляхом до "Першого Вінка" – Л., 1934. 5. Волинець Л. Українська жіноча преса у минулому //Сучасність. – 1974. – № 7/8. – С. 113-127. 6. Волобуєва А.М., Сидоренко Н. М. Вічний вогонь життя //Сучасна жіноча преса в Україні: Показчик /упоряд. А. М. Волобуєва, Н. М. Сидоренко – К., 1998. 7. Гендерні стереотипи у громадській свідомості та діяльність засобів масової інформації //Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду: Наукова доповідь /ред. кол. В. І. Довженко (голова)- 2-е вид. – К., 1998. 8. Гнатчук О. Роль преси у згуртуванні жіночих товариств Буковини в 20-30-х рр. XX ст. та висвітлення їх діяльності/Питання історії України: 36. наук. статей. – Чернівці. – 2002. – С. 160-164. 9. Давидович М. Історичний нарис української жіночої преси //Жіночий світ. – 1970. – Ч. 10. – С. 2-4. 10. Деркач М. Ті, що творили "Перший вінок" //Жінка. – 1937. – Ч. 8/9. – С. 2-4. 11. Дутчак П. Становлення і розвиток жіночої преси в Західній Україні (20-30-ті роки XX ст.) //Науковий вісник Чернівецького університету. – 2002. – Вип. 123-124. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – С. 160-169. 12. Залеська-Онишкевич Л. М. Як сплетено вінок... //Перший вінок. Жіночий альманах. Видано у 100-ліття Українського жіночого руху. – Нью-Йорк, 1984. 13. Залізнякова О. Жіноча преса //Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Перевидання в Україні. – Л.: НТШ, 1994. – Ч. 2. 14. Кліц Л. І. Журнал "Жіноча доля": Ідеологія. Тематика. Концепти. – Івано-Франківськ, 2005. 15. Кліц Л. І. Коломийський журнал "Жіноча доля" (1925-1939) в літературному процесі Галичини початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – Херсон, 2006. 16. Книш І. Відгомін минулого кличе до голосу майбутнього (У сімдесяті роковини жіночого альманаху "Перший Вінок") //Книш І. Жінка вчора й сьогодні. Вибрані статті. – Вінніпег, 1958. 17. Конкіна Є. І. Робітниця України в діяльності лєнінської "Правди" //Український історичний журнал. – 1972. – № 10. – С. 100-103. 18. Кость С. Жіноча преса //Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 123-141. 19. Луцька С. Жіноча преса в УРСР //Сучасність. – 1974. – № 7 / 8. – С. 128-132. 20. Малицька К. Про значення власної преси для жінок і як вона у нас розвивалася //На новий шлях: Календар-альманах "Жіночої долі" на звичайний рік 1927. – Коломия, 1926. – С. 23-26. 21. Озеран А. Жіноча преса: історія та сучасність //Лінія найбільшого опору" (роль жіноцтва у національно-визвольних змаганнях українського народу кінця XIX – XX століття). – К., 2008. 22. Олійник Н. Жіноча преса в Україні: минуле і сучасність //Незалежний культурологічний часопис "І". – 2003. – № 27. – С. 112-129. 23. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939 рр.): Унотований каталог /уклад. В. А. Передерій – Л., 1996. 24. Передерій В. А. Часопис "Жіноча доля" як джерело досліджень розвитку жіночого громадського руху в Галичині //Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – 1993. – Вип. 1.- С. 63-68. 25. Передерій В. А. Альманахи "Жіночої долі"

(1926-1930) // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – 1993. – Вип. 3. – С. 91-97. 26. *Передерій В. А.*, Часописи "Союзу українців" і національно-визвольний рух у Галичині (1922-1939) // Українська періодика: історія і сучасність: тези та повідомлення Всеукр. наук.-теор. конф. (Львів, 9-10 грудня 1993 р.) – Л., 1993. 27. *Передерій В. А.* Журнал "Нова хата" як тип видання (1925-1939) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 1994. – Вип. 1. – С. 79-89. 28. *Передерій В. А.* Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853-1939) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 1995. – Вип. 2. – С. 45-65. 29. *Передерій В. А.* Періодика для жінок як джерело досліджень національно-культурного життя Галичини 20-30-х рр. XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Л., 1996. 30. *Передерій В. А., Сидоренко Н. М., Старченко Т. В.* Жіноча доля на тлі доби: Літопис жіночого руху у світлі українських видань. – К., 1998. 31. *Пода О. Ю.* Проблеми і перспективи розвитку видань для жінок // Вісник Запорізького державного університету. – 2003. – Філологічні науки. – № 2. – С. 115-119. 32. *Пода О. Ю.* Кроки гендерного просвітництва української преси // Держава та регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки. – 2007. – № 2. – С. 106-117. 33. *Пода О. Ю.* Проблема гендерних настанов у радянській жіночій пресі // Держава та регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки. – 2007. – № 1. – С. 96-101. 34. *Пода О. Ю.* Концепція "нової жінки" на шпальтах радянської жіночої преси // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Філологічні науки. – 2007. – № 1. – С. 146-152. 35. *Пода О. Ю.* Феміністична спрямованість преси Наддніпрянської перших десятиліть ХХ століття // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2007. – Вип.

13. Лінгвістика і літературознавство. – С. 254-261. 36. *Помазан О.* Гендерні проблеми і мас-медіа // Гендерний аналіз українського суспільства. – К., 1999. 37. *Сталь Л.* Печать и женское коммунистическое движение – Москва – Ленинград, 1927. Хоча видання було здійснено не в Україні, проте, як було заведено, воно було поширено у всіх радянських республіках і мало настановчий характер. 38. *Степула Н.* Білий вальс // <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/09/04/33969>. 39. *Стяжкіна О. В.* Жінки в історії української культури другої половини ХХ століття – Донецьк, 2002. 40. *Сутріна Г. Г., Сутрін Д. В.* Роль ЗМІ в формуванні гендерних стереотипів // Проблеми гендерної рівності в Чернігівській області та шляхи їх вирішення: Мат-ли обл. наук.-практ. конф. / голова ред. кол. І. В. Дрожжина. – Чернігів, 2005. 41. Сучасна жіноча преса в Україні: Показчик / упоряд. А. М. Волобуєва, Н. М. Сидоренко. – К., 1998. 42. *Сушкова О. М.* Розвиток преси для жінок в Східній Україні (І половина ХХ століття) // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 3. – С. 25-28. 43. *Таран Л.* Гендерні проблеми і засоби масової інформації // Гендер і культура: 36 статей / ред. В. Агеева, С. Оксамитна. – К., 2001. 44. *Теліга О.* Сліпа вулиця (огляд жіночої преси) // <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=5917&read=true>. 45. *Тимченко Ж. П.* Видатні жінки-революціонерки у Києві – К., 1971. 46. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939рр.): Анотований каталог / уклад. В. А. Передерій. – Л., 1996. 47. *Франко І.* Альманах чи газета? / Франко І. Збір. творів: У 50-т. – К., 1980. – Т. 28. 48. *Фуртак М.* "Перший вінок" – перший жіночий альманах // Нова хата. – 1927. – Ч. 12. – С. 1-4.

Надійшла до редколегії 09.04.09

О. Пономарьов, асп.

ДИПЛОМАТИЧНІ ВЗАЄМИНИ МІЖ РОСІЄЮ І ТУРЕЧЧИНОЮ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КОРДОНУ ЗГІДНО РІШЕНЬ БУХАРЕСТЬКОГО МИРУ 1812 РОКУ

Розглянуто деякі аспекти зовнішньої політики Росії, зокрема, спроби делімітації кордону у Нижньому Подунав'ї після російсько-турецької війни 1806–1812 рр.

It was considered some aspects of foreign politics of Russia, just attempt of boundary delimitation in Lower Podunai after Russian-Turkish war 1806–1812

Дослідження цієї проблеми, на перший погляд, здавалося б не має ніякої наукової перспективи для України, однак саме район дунайських гір, його економічна, транспортна, культурна і природоохоронна роль викликають сьогодні стурбованість у керівництва України і Румунії. Лише проаналізувавши історію Нижнього Подунав'я, врахувавши тяглість володіння дунайською дельтою у часі і юридично-правове підґрунтя для розмежування островів і водного простору дельти, – тільки тоді можна авторитетно говорити щодо будь-яких прав на ту чи іншу спірну територію.

Джерельна база цього періоду досить значна, враховуючи те, що з 1960-х рр. і до сьогодні триває фундаментальне видання документів міністерства іноземних справ Російської імперії, включаючи і досліджувані нами період [1; 2; 3; 4; 5]. Однак в колективних монографіях, присвячених історії зовнішньої політики Росії початку ХІХ ст., чомусь Бухарестському миру, його передумовам і наслідкам не приділено уваги [8]. Того ж 1997 р. у Інституті слов'янознавства (Москва) вийшов збірник "Балканские исследования / Отв. ред. В. Н. Виноградов", який повністю присвячений міжнародним відносинам у Європі від початку ХІХ ст. і до Віденського конгресу, де розглядається і дипломатична історія російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Проте, кричущо малі накладі, якими видається наукова література, призвели до того що цей збірник не вдалося відшукати навіть в наукових бібліотеках російських університетських міст. Традиційною зазначена проблематика була і залишається для Республіки Молдови, вчені, якої присвятили чимало праць подіям 1806-1812 р., що докорінно змінили долю їхнього краю і геополітичну ситуацію в Дунайсько-Чорноморському регіоні на довгі десятиліття уперед [12, 17].

Східне питання завжди було на часі в російській зовнішній політиці. Не було воно виключенням і на початку ХІХ ст., коли у 1806–1812 рр. Росія вела децю затяжну і не зовсім вдалу війну з Портою, зважаючи на її

політико-дипломатичні підсумки. На початку війни без особливих втрат Росія швидко захопила Пруто-Дністровське межиріччя, просуваючись далі до дунайських фортець, де саме і відбувалися головні події військового театру дій. Ця війна може бути названа дивною без усякого перебільшення, оскільки успішні військові дії змінювалися місяцями затишшя, а російські і турецькі дипломати не могли визначитися на яких умовах укласти мирний договір.

Османська імперія перебувала періоді чергового економічного занепаду, хоча на політичному небосхилі ситуація була більш-менш стабільною. З 1808 р. внаслідок дворцевого перевороту країну очолив молодий та енергійний султан Махмуд II (1808-1839), який 1809 р. уклав союз з Великою Британією. Для Росії це був гарний привід, враховуючи Тильзітські та Ерфуртські домовленості закінчити війну перемогою з союзником британської корони. Але на зміну одному полководцю приходив інший, – поразки (П.Багратіона), хвороба (М.Каменського) і передчасні смерті (І.Міхельсона, О.Прозоровського) призвели до того, що у квітні 1811 р. генерал М.Кутузов став п'ятим (не рахуючи в. о. командувача Ланжерона) чільником Молдавської армії, яка воювала з турками на Дунаї [13, с.363-368].

Крім таких об'єктивних чинників як людський, Росія була обтяжена війною з Персією (1804-1813 рр.) і напруженими відносинами з Францією. Розпорошення сил супротивника звичайно додавало снаги Порті, як у військовому так і в політичному сенсі. У переддень війни з Францією Росія нарешті почала усвідомлювати, що шанси укласти вдалий мирний договір з Туреччиною втрачено, і тепер доведеться використовувати методи таємної дипломатії.

В той же час, активна зовнішня політика Наполеона, який зумів втягнути Туреччину у сферу свого впливу шляхом обіцянок повернути їй Крим, узбережжя Чорного моря і Дунайські князівства, звільнивши останні від російського протекторату, давала свої плоди. Повірів-